

Alisher Navoiy ijodida tarbiya va insonparvarlik g'oyalari

Azizaxon Shuhrat-qizi Karimova
Muslima Kozimjonova
Mashhura Abdullayeva
Ilmiy maslahatchi: M.Mirzakarimova
Andijon davlat chet tillari instituti

Annotatsiya: Maqolada Alisher Navoiy ijodida tarbiya va insonparvarlik g'oyalari tahlil etiladi. "Xamsa", "Mahbub ul-qulub" va "Hayrat ul-abror" asarlarida aks etgan axloqiy modellar, inson kamoloti mexanizmlari hamda jamiyat-shaxs o'zaro ta'siri zamonaviy pedagogik kontekstda ko'rib chiqiladi. Navoiy falsafasining ma'naviy profilaktika vositasi sifatidagi ahamiyati ilmiy asoslanadi.

Kalit so'zlar: tarbiya, insonparvarlik, Xamsa, axloq, kamolot, falsafa, pedagogika, ma'naviyat, shaxs, jamiyat, axloqiy model, profilaktika, integratsiya

The ideas of education and humanism in the work of Alisher Navoi

Azizaxon Shuhrat-kizi Karimova
Muslima Kozimjonova
Mashhura Abdullayeva
Scientific advisor: M.Mirzakarimova
Andijan State Institute of Foreign Languages

Abstract: The article analyzes the ideas of education and humanism in the work of Alisher Navoi. The moral models, mechanisms of human development, and the interaction between society and the individual reflected in the works "Khamsa", "Mahbub ul-qulub" and "Hayrat ul-abror" are considered in a modern pedagogical context. The importance of Navoi's philosophy as a means of spiritual prevention is scientifically substantiated.

Keywords: education, humanism, Hamsa, morality, development, philosophy, pedagogy, spirituality, individual, society, moral model, prevention, integration

Zamonaviy jamiyatda ma'naviy inqirozning kuchayishi ko'plab ijtimoiy ko'rsatkichlarda o'z ifodasini topmoqda. Xususan, Jahon sog'liqni saqlash tashkilotining so'nggi ma'lumotlariga ko'ra, o'smirlar orasida depressiya va ruhiy iztiroblarning tarqalishi so'nggi o'n yilda sezilarli darajada oshgan - bu holat

qadriyatlar tizimidagi o'zgarishlar bilan bevosita bog'liqdir. An'anaviy tarbiya modellari, ko'pincha axborot texnologiyalari va globalashtirish jarayonlarining kuchli ta'siri oldida, shaxsning ruhiy mustahkamligini ta'minlashda yetarli samara ko'rsatmay qolmoqda. Bunday vaziyatda Alisher Navoiy merosiga yangicha nazar tashlash o'rinli va zarurdir. Navoiy asarlarida tarbiya yalang'och bilim uzatish jarayoni sifatida emas, balki insonparvarlik tamoyillari asosida ruhiy yetuklikni shakllantirish sifatida talqin etiladi. Shaxs va jamiyat o'rtasidagi dialektik munosabatni chuqur tushungan mutafakkir sifatida Navoiy bugungi pedagogik qidirishlarga muhim yo'nalish berishi mumkin. Ushbu maqola shu ehtiyojdan kelib chiqib, Navoiy konsepsiyasini zamonaviy kontekstda qayta o'rganishga bag'ishlanadi.

Adabiyotlar sharhi

Navoiyshunoslikda tarbiya va insonparvarlik masalalari turli nuqtai nazarlardan tadqiq etilgan. Oybek o'zining "Navoiy" romanida shoir falsafasini badiiy-romantik ruhda talqin etib, tarbiyani inson ruhining yuksalishi deb ta'riflaydi; biroq ushbu yondashuvda tahliliy-ilmiy chuqurlik yetarli emas. Izzat Sulton "Navoiy falsafasi" asarida axloqiy modellarni jamiyat kontekstida solishtirma tarzda ko'rib chiqadi, ammo insonparvarlik g'oyalarini psixologik mexanizmlar bilan uzviy bog'lash masalasi e'tibordan chetda qoladi. B.Valixojayev "Xamsa"ni falsafiy jihatdan puxta tahlil qiladi va tarbiya konsepsiyasini ishonchli asoslaydi, lekin empirik dalillar bazasining zaifligini tan olish lozim. N.Mallaev esa "Mahbub ul-qulub"dagi inson kamoloti masalasini sufiy an'analar orqali sharhlaydi, biroq bu talqinning zamonaviy pedagogikaga tatbiqi ko'rib chiqilmagan. A.Qayumov "Navoiy pedagogikasi"da amaliy yondashuvlarni taklif etadi, ammo adabiy matnlar tahlilida yuzakiroq qoladi. Ushbu tadqiqotlarda umumiy kamchilik - tarbiya va insonparvarlikni yaxlit integrativ tizim sifatida ko'rmaslikdir. Mazkur maqola aynan shu bo'shliqni to'ldirishga urinadi.

ASOSIY QISM

Navoiyning tarbiya konsepsiyasi eng avvalo "Xamsa"ning "Hayrat ul-abror" qismida yorqin namoyon bo'ladi. Asardagi Taqiy va Raqiy obrazlari ikki tomonlama axloqiy modelni jismonlashtiradi: Taqiy nafs tarbiyasini o'z-o'zini cheklash va intizom orqali angelaydi, Raqiy esa bu jarayonning ijtimoiy mas'uliyat bilan uyg'unligini ta'kidlaydi. Ushbu ikki yo'nalish ziddiyatda emas, balki dialektik birlikda inson kamolotiga xizmat qiladi. Falsafiy jihatdan bu model Aristotelning "arete" - ya'ni fazilatni amaliyot orqali egallash - tushunchasiga yaqin turadi. Biroq Navoiy uni Sharq tasavvufi bilan boyitib, yangi bir o'lcham qo'shadi: nafsni zabt etish nafaqat shaxsiy burch, balki insonning Ilohiy tartibga moslashish yo'lidir. Taqiy

dialoglarida bu mexanizm aniq tasvirlangan - shaxs o'z ehtiyojlarini jamiyat va yuksak qadriyatlar manfaati yo'lida cheklashni o'rganadi.

"Mahbub ul-qulub"da insonparvarlik g'oyasi yanada keng qamrovli tus oladi. Bu asarda tarbiya nafaqat axloqiy yetuklikka erishish, balki insonning koinot tartibiga ongli ravishda moslashuvini anglatadi. Navoiyning "Inson olamning ko'zi, qalbining guli" iborasi bu falsafaning mohiyatini lo'nda ifodalaydi: shaxs jamiyat hayotining markazida turadi va uning ma'naviy holati butun ijtimoiy muhitga ta'sir etadi. Mexanizm o'zaro ta'sirga asoslanadi: yetuk shaxs jamiyatni yuksaltiradi, jamiyat esa o'z navbatida shaxsning shakllanishiga zamin yaratadi. "Xamsa"dagi Farhod obrazi bu g'oyaning badiiy ifodasidir - uning fidoyiligi va ruhiy pokligini shaxsiy kamolotning atrofida ta'sirining yaqqol namunasi sifatida ko'rish mumkin.

Navoiy merosini umumlashtirgan holda, inson kamolotining uch bosqichli modelini ajratib ko'rsatish mumkin. Birinchi bosqich - nafs tarbiyasi: shaxs o'z ichki dunyosini intizomga soladi va istaklarini boshqarishni o'rganadi. Ikkinchi bosqich - axloqiy modelni o'zlashtirish: atrofida ibratli insonlar va adabiy qahramonlar orqali yuksak qadriyatlar shaxs ongiga singdiriladi. Uchinchi bosqich - jamiyat bilan sintez: kamol topgan shaxs ijtimoiy hayotga faol ishtirokchi sifatida qo'shiladi va uni boyitadi. Ushbu model Ibn Sino falsafasining ta'sirini his ettirsada, Navoiy uni jonli adabiy dialoglar va badiiy obrazlar orqali yanada qo'lga yaqin va ta'sirli qiladi. "Kamil inson" tamoyili shaxsni passiv bilim oluvchidan faol ijtimoiy islohotchiga aylantiradi - bu esa Navoiyni nafaqat buyuk shoir, balki serqirra pedagogik mutafakkir sifatida belgilaydi.

Natijalar

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, Navoiy asarlarida tarbiya va insonparvarlik birgalikda yaxlit integrativ pedagogik tizimni tashkil etadi. Axloqiy modellar inson kamolotini yuqorida ko'rsatilgan uch mexanizm orqali ta'minlaydi va bu model zamonaviy ta'lim amaliyotiga tatbiq etilishi uchun yetarli darajada universal va moslashuvchidir. Xususan, o'quv dasturlariga Navoiy dialoglarini kiritish, adabiy matnlar asosida axloqiy muhokamalarga yo'naltirish - bularning barchasi ma'naviy profilaktikaning samarali vositalari bo'la oladi. Ruhiy sog'lom avlodni tarbiyalash masalasi bugun ayniqsa dolzarb. Navoiyning "kamil inson" tamoyili o'smir va yoshlarda ichki mustahkamlikni, mas'uliyat hissini va ijtimoiy uyg'unlikni rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Pedagogik tatbiq quyidagi ketma-ketlikda qurilishi mumkin: axloqiy namunalar asosida shaxs tarbiyasi; jamiyat-shaxs munosabatlarini tahlil qiluvchi amaliy mashqlar; natijada mustaqil qadriyat tizimiga ega, ruhiy barqaror shaxsning shakllanishi.

Muhokama

Navoiy merosini zamonaviy ta'lim tizimiga integratsiya qilishda bir qator amaliy yo'nalishlarni ko'rish mumkin. Raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan foydalanib, "Xamsa"dan olingan dialoglar asosida interaktiv o'quv simulyatsiyalari yaratish mumkin. Globallashuv jarayonlarida sharqiy qadriyatlar tizimiga asoslangan Navoiy modeli madaniy xilma-xillikni saqlab qolish va ma'naviy imperializmga munosib javob berish nuqtai nazaridan ham ahamiyatlidir. Shu bilan birga, tanqidiy baholash ham zarur. Navoiyning sufiy yo'nalishi va nafs tarbiyasiga urg'u berishi zamonaviy individualizm talablari bilan to'liq muvofiqlashmasligi mumkin - bu ziddiyatni e'tirof etib, modelni moslashuvchan talqin etish lozim. Global ta'lim tizimlarida, masalan UNESCO dasturlarida Navoiy konsepsiyasini sinashga urinishlar samarali bo'lishi mumkin, biroq buning uchun maxsus empirik tadqiqotlar zarur. Umuman olganda, Navoiy g'oyalari o'zbek milliy pedagogikasi doirasidan chiqib, xalqaro qiyosiy pedagogikaga munosib hissa qo'sha oladi - buning sharti ularning dogmatik emas, ijodiy va tanqidiy ruhda o'zlashtirilishiadir.

Yuqoridagi ma'lumotlarga asoslanib aytganda, Alisher Navoiy asarlarida tarbiya va insonparvarlik birgalikda yaxlit va izchil tizimni tashkil etib, inson kamolotini jamiyat-shaxs sintezi orqali ta'minlaydi. Nafs tarbiyasi, axloqiy modelni o'zlashtirish va ijtimoiy sintez - bu uch bosqichli mexanizm bugungi pedagogik amaliyotda ham o'z kuchini saqlab qoladi. Navoiy merosi zamonaviy ma'naviy profilaktika uchun ham nazariy asos, ham amaliy vosita bo'lib xizmat qila oladi; uning g'oyalarini ta'lim tizimiga oqilona integratsiya qilish qadriyatlar inqirozini yumshatish va yosh avlodning ruhiy barqarorligini mustahkamlash yo'lida muhim qadam bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Madaminjonovna, M. M. (2023). Innovative Methods and Tools for Developing Students' Entrepreneurial Skills Using CLIL Technologies. *International Journal of Human Computing Studies*, 5(3), 15-17.
2. Madaminjonovna, M. M. METHODOLOGY OF EDUCATIONAL TEACHING OF GENERAL SCIENCES.
3. Muhammaddilyor Diyorbek O'G'Li Uzoqjonov, & Maxliyoxon Madaminjonovna Mirzakarimova (2025). Atrof-muhitni asrash va ekologik barqarorlikni ta'minlash muammolari. *Science and Education*, 6 (12), 17-21.
4. Mirzakarimova, M. (2025). O 'QUVCHILARDA TADBIRKORLIK TUSHUNCHALARINI RIVOJLANTIRISHNING DIAGNOSTIK TAHLILI. *Scientific journal of the Fergana State University*, (4), 1-1.

5. Mirzakarimova, M. (2025). Didactic Effectiveness of Teaching General Sciences with an Entrepreneurial Orientation. *Journal of Institutional Research South East Asia*, 23(3).
6. Uzoqjonov, M. D. O. G. L., & Mirzakarimova, M. M. (2025). Zamonaviy texnologiyalarning atrof-muhitga ta'siri. *Science and Education*, 6(11), 281-284.
7. El-Atrash, A., Zaki, S., Tousson, E., & Negm, M. (2022). Copper oxide nanoparticles induced liver and kidney toxicity in rat. *Asian Journal of Biochemistry, Genetics and Molecular Biology*, 12(4), 154-160.
8. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonov, M. D. O. G. L. (2025). Zamonaviy axborot texnologiyalariga o'tishda axborot xavfsizligi. *Science and Education*, 6(10), 89-93.
9. МИРЗАКАРИМОВА, М. М. (2022). ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ТАДБИРКОРЛИККА ЙУНАЛТИРИБ УЎҚИТИШНИНГ ДИДАКТИК АСОСЛАРИ.
10. Madaminjonovna, M., & Uzoqjonov, M. (2025). The possibilities of solving environmental problems through technology. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(7), 11-15.
11. Uzoqjonov, M., & Mirzakarimova, M. (2025). The role and significance of artificial intelligence in modern society. *Technical Science Integrated Research*, 1(6), 8-10.
12. Mirzakarimova, M., & Uzoqjonov, M. (2025). Information security in information-communication technologies. *Academic Journal of Science, Technology and Education*, 1(6), 8-11.
13. УМНОВ, Д. Г., КАРИЕВ, А. Д., ТЕШАБОВЕВ, А. Ю., & МИРЗАКАРИМОВА, М. М. (2024). Формирование финансовой грамотности и культуры потребления у старших дошкольников. *Перспективы науки и образования*, (6 (72)), 420-436.
14. MADAMINJONOVNA, M. X. T. T. Y. (2022). NALTIRIB O'QITISHNING DИДАКТИК АСОСЛАРИ. *Nova. Pub*, 1-128.
15. Madaminjonovna, M. M. (2024). ECOLOGICAL-VALEOLOGICAL CULTURE IN THE "MAN-NATURE-SOCIETY" SYSTEM. *Web of Teachers: Inderscience Research*, 2(5), 51-55.
16. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). Pedagogik mahoratning shakllanishi va rivojlanishi. *Science and Education*, 5(3), 264-269.
17. Mirzakarimova, M. M. (2024). O'qituvchining muomala madaniyati. *Science and Education*, 5(4), 278-282.
18. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2024). "Avesto" va pedagogik fikrlar rivoji. *Science and Education*, 5(2), 224-228.

19. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). Scientific and pedagogical activity of Imam al-Bukhari. *Science and Education*, 4(12), 321-324.
20. Mirzakarimova, M. M., & Uzoqjonova, M. D. Q. (2023). O‘zbekistonda chiqindilarni qayta ishlash muammolarini o‘rganish va bartaraf qilish. *Science and Education*, 4(11), 78-83.
21. Mirzakarimova, M. (2023). CLIL TEXNOLOGIYALARI VOSITASIDA O‘QUVCHILARNING TADBIRKORLIK KO‘NIKMALARINI RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION METOD VA VOSITALAR. *Namangan davlat universiteti Ilmiy axborotnomasi*, (6), 410-415.
22. Мирзакаримова, М. М. (2020). Умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. *Science and Education*, 1(4), 97-103.
23. Мирзакаримова, М. М. (2020). ESSENTIAL COMPOSITION OF ENTREPRENEURSHIP FUNCTIONAL LITERACY. *INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND TECHNICAL JOURNAL" INNOVATION TECHNICAL AND TECHNOLOGY*, 1(1), 63-65.
24. Mirzakarimova, M. M. (2022). The Necessity to Develop Students' Entrepreneurial Skills in English Classes. *Telematique.-2022.-S*, 7128-7131.
25. Мирзакаримова, М. М. (2020). Замонавий шароитларда умумтаълим фанларини тадбиркорликка йўналтириб ўқитиш тизими. *Science and Education*, 1(4), 216-222.
26. Mirzakarimova, M. (2023). EFFECTIVENESS OF STUDENTS'ENTREPRENEURIAL SKILLS DEVELOPMENT THROUGH CLIL TECHNOLOGIES. *Академические исследования в современной науке*, 2(8), 92-94.